

REPREZENTAREA CARTOGRAFICĂ A EVOLUȚIEI TERITORIAL-ADMINISTRATIVE ȘI DEMOGRAFICE A BASARABIEI ÎN ANII 1812–1918

Doctor în istorie **Adrian DOLGHI**

Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Doctor în istorie **Alina FELEA**

Institutul de Istorie al AȘM

CARTOGRAPHIC REPRESENTATION OF THE TERRITORIAL-ADMINISTRATIVE AND DEMOGRAPHIC EVOLUTION OF BESSARABIA IN THE 1812–1918 YEARS

Summary. The study aims to reveal the importance of the role of cartographic representation of the history of Bessarabia, presenting an insight into the historiography of the problem of the territorial-administrative and demographic evolution of Bessarabia, with the emphasis on the fact that monograph studies and research so far are weak or not at all accompanied by thematic maps. At the same time, are analyzed the cartographic elaborations of the nineteenth century – the early of the twentieth century, in which, in whole or in part, Bessarabia is represented in the chronological segment 1812–1918. The authors, organizing the sources of the era and the historiographical contributions, elaborated 17 maps illustrating the territorial-administrative evolution and 8 maps showing some demographic problems of Bessarabia between 1812–1918 which along with other 25 maps were summed up in the illustrated *Ethno-historical Atlas of Bessarabia (1812–1918)*.

Keywords: Bessarabia, historical cartography, ethno-historical atlas, territorial-administrative division, demography.

Rezumat. Studiul își propune să releve importanța rolului proiecției cartografice a istoriei Basarabiei, prezentând o incursiune în istoriografia evoluției teritorial-administrative și demografice a Basarabiei, punându-se accentul pe faptul că cercetările de până la ora actuală pe această temă lasă de dorit. Totodată, sunt expuse elaborările cartografice din sec. XIX – înc. sec. XX, în care, parțial sau integral, este reprezentată Basarabia în segmentul cronologic 1812–1918. Autorii, sistematizând sursele epocii și contribuțiile istoriografice, au elaborat 17 hărți ce ilustrează evoluția teritorial-administrativă și opt hărți ce prezintă unele probleme demografice ale Basarabiei în perioada 1812–1918, care alături de alte 25 de hărți au fost însumate în *Atlasul etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918)*.

Cuvinte-cheie: Basarabia, cartografie istorică, atlas etnoistoric, împărțire teritorial-administrativă, demografie.

Cercetarea multiaspectuală a istoriei Basarabiei în anii 1812–1918 reprezintă un subiect de importanță majoră pentru înțelegerea și evaluarea corectă a evenimentelor și fenomenelor care au avut loc atât în societatea basarabeană sub ocupația țaristă, cât și în Republica Moldova. 1812–1917 este perioada în care, în urma situației geopolitice create, a rivalităților ruso-turce și a tendințelor expansioniste ale Imperiului Rus, teritoriul Țării Moldovei dintre Prut și Nistru a fost anexat în 1812 de către Imperiul Rus, aflându-se într-un cadru străin atât din punct de vedere politic și administrativ, cât și din punct de vedere economico-social și cultural. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a condus la modificări în toate domeniile. Noul mod de administrare și politicile promovate de Imperiul Rus au implicat nu numai schimbări de ordin politico-administrativ și economic, dar și etno-demografice și culturale: s-a modificat harta etnică și harta religioasă a Basarabiei. Abia după evenimentele de la începutul lui 1918 Basarabia va reveni la spațiul ei firesc de dezvoltare.

Până în prezent au fost elaborate un șir de sinteze și studii asupra istoriei Basarabiei, care elucidează diferite aspecte ale istoriei societății dintre Prut și Nistru¹, inclusiv problema organizării administrativ-teritoriale a Basarabiei² și cea a evoluției demografice a Basarabiei în segmentul cronologic 1812–1917³. În general, publicațiile referitoare la Basarabia în perioada aflării în componența Imperiului Rus sunt slab sau nu sunt deloc ilustrate cartografic.

¹ A se vedea *Atlas etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918)* [1, p. 4–8].

² Pentru consultarea istoriografiei privind organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei în 1812–1917 a se vedea: *Instituțiile administrative locale în Basarabia (1812–1828). Documente și materiale* [2]; Argint L. *Sistemul administrativ al Basarabiei în perioada autonomiei 1812–1828, în istoriografie* [3]; Cornea S. *Organizarea administrativă a Basarabiei (1812–1917)* [4].

³ Istoriografia privind evoluția demografică a Basarabiei în 1812–1917 a se vedea în: *Atlas etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918)* [1, pp. 4–8].

Cartografierea Basarabiei în sec. XIX – înc. sec. XX. În perioada aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus, provincia a fost prezentată cartografic în câteva lucrări de valoare istorico-geografică, dar și demografică. În acest context le vom remarca pe cele care, într-un mod sau altul, reflectă împărțirea administrativ-teritorială sau problemele demografice ale Basarabiei.

Atlasul geografic, elaborat și gravat de către colonelul V.P. Piadâșev [5]⁴, include 60 de hărți ale Imperiului Rus. *Atlasul* a fost finalizat în 1827 și editat, iar în anul 1834 a fost corectat și reeditat. Deși se menționează că *Atlasul* a fost întocmit pentru studierea geografiei Rusiei și pentru ghidarea călătorilor, obiectivul principal era valorificarea mai eficientă a resurselor guberniilor Imperiului Rus. Fiecare hartă din *Atlasul* lui Piadâșev prezintă mănăstirile, localitățile, stațiile de poștă, drumurile, hotarele regiunilor (guberniilor) și hotarele ținuturilor (județelor), de asemenea și coloniile germane și poloneze. Distanțele sunt indicate în verste⁵. Denumirile geografice și legendele sunt prezentate în limbile rusă și franceză. Harta nr. 15 face referire la Basarabia [5].

O altă hartă a Basarabiei o regăsim în lucrarea lui Ignatii Iakovenko [6], jurnalist vestit al epocii. Cartea este o descriere publicistică a Valahiei, Moldovei și a teritoriului Basarabiei, punându-se accentul pe unitatea creștină a Imperiului Rus și a populației din teritoriile menționate. Fiind scrisă sub forma unor note de călătorie, cartea abundă în descrieri ale naturii, detalii etnografice și incursiuni în istoria și legendele țărilor vizitate. La sfârșitul cărții este anexată o hartă elaborată de autor [6].

În anul 1843, la Sankt Petersburg a fost editat *Atlasul Карты губерний подведомственных Управлению Первого департамента Государственных Имуществ с приложением кратких статистических ведомостей. Атлас Грибовского рукописный. 1843 год* [7], care conține 33 de hărți ale guberniilor și regiunilor subordonate Direcției Primului Departament al Proprietăților de Stat, elaborate de măsurătorul principal de terenuri Gribovski. Pe fiecare hartă sunt amplasate stema regiunii/guberniei și imagini ale costumelor naționale. În calitate de anexe, pentru fiecare gubernie în parte, sunt alcătuite liste ale districtelor, volostelor, obștilor sătești, coloniștilor de stat, ale pământului și pădurilor de stat. Hărțile dispun de legende detaliate, distanța este indicată în verste. *Atlasul* cuprinde și *Harta Oblastei (regiunii) Basarabia* [7].

⁴ Hărțile din sec. al XIX-lea, analizate în acest articol, pot fi consultate în varianta reprodușă în *Atlas etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918)* [1].

⁵ Versta a fost unitatea de măsură a distanței egală cu 1,07 km.

În *Atlasul Imperiului Rus*, adunat de Yakov Kuznetsov, a fost inclusă *Harta etnografică a părții Europene a Rusiei* elaborată de P.I. Köppen [8], fiind prima de acest gen pentru Rusia. În baza datelor reviziilor, P.I. Köppen a elaborat în manuscris trei exemplare ale unui *Atlas etnografic pentru partea europeană a Imperiului Rus* (unul era deținut de Societatea Geografică, al doilea – de Academia de Științe și al treilea – de Köppen). Drept urmare a generalizării hărților acestui atlas, la cererea Societății Geografice, a fost elaborată o *Hartă etnografică a Rusiei Europene* [9], publicată de Societatea Geografică în 1851 și republicată de două ori. În legenda hărții sunt enumerate familiile de limbi și au fost prezentați 36 de indicatori ai diferitelor popoare. Localitățile cu populație rusă, ucraineană și bielorusă au rămas pe hartă nemarcate color [9].

În 1860, în *Atlasul detaliat al Imperiului Rus*, elaborat de cartograful N.I. Zuev⁶ [19], sub nr. 12 este reprezentată *Harta guberniilor Herson, Ekaterinoslav, Tavria și regiunea Basarabiei* [10]. *Atlasul* conține hărți orografice și hidrografice ale Rusiei, hărți politice generale ale părților asiatică și europene ale Rusiei, hărți ale guberniilor (cu reprezentarea stemelor) și regiunilor, o hartă a stepei kirghize etc., oferind o imagine completă asupra structurii administrativ-teritoriale a Imperiului Rus, caracteristicile peisajului etc.

În harta nr. 7 din *Атлас земель иррегулярных войск 1858 года* sunt reprezentate pământurile Armatei Căzăcești din Novorossia [11].

În 1875, la cererea Societății Geografice Imperiale din Rusia, sub supravegherea unei comisii speciale formate din vicepreședintele P.P. Semionov și membrii A.I. Artemyev, E.G. Weidenbaum, M.I. Veniukov, A.A. Kunik, P.I. Lerze, L.N. Maikov, V.N. Maikov și N.V. Hristiani, de către A. F. Rittikh a fost elaborată o hartă etnografică a părții europene a Rusiei. Harta a fost imprimată în Sankt Petersburg în instituția cartografică a lui Alexei Ilyin. Drept surse de informare au servit datele statistice oficiale și listele localităților, fiind prezentate 46 de popoare, inclusiv de pe teritoriul Basarabiei. Vom menționa că pe această hartă e reprezentată populația românească de pe teritoriul Basarabiei (figura 1).

În 1883 a fost elaborată *Harta guberniei Basarabia* [12], care reflectă împărțirea teritorial-administrativă a Basarabiei din anii 1878–1887.

În 1923, L.S. Berg publică o hartă etnografică a Basarabiei, remarcând că a luat în considerare datele lui V.N. Butovici cu referire la componența etnică a

⁶ Despre activitatea cartografului N. Zuev a se vedea *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* [13, p. 718].

ГРУППЫ	№	ШКАЛА	НАР
СЛАВЯНЫ	1.		Великоруссы
	2.		Белоруссы
	3.		Малоруссы
	4.		Болгары
	5.		Поляки
ЛЮДИ СКАНДИНАВИИ	6.		Литва
	7.		Латыши
ГРЕКО-РОМАНСКИЕ	8.		Греки
	9.		Румыны
ДРУГИЕ	10.		Нильцы

Figura 1. Extras din legenda la *Harta etnografică a părții europene a Rusiei* elaborată de A. F. Rittikh, în care sub nr. 9 sunt menționați românii, marcați drept populație majoritară în Basarabia [14].

satelor basarabene, adunate în 1907, și datele Recensământului din 1897 cu referire la orașe [15, p. 5, 65].

Printre alte hărți ce conțin date despre Basarabia vom remarca: *Russland. Gouv. 30. Kherson. 33. Bessarabien. (to accompany) (Rusia. Guberniile: 30. Herson. 33. Basarabia (împreună)* [16]; Gez. von F. v. Stuelpnagel. Gotha, Justus Perthes. *Die Russisch-Tuerkische Grenze an den Donau-Muendungen, nach den Bestimmungen des Friedens-Congresses von Paris. 30 Maerz 1856* (Granița ruso-turcă la gurile Dunării, în conformitate cu prevederile Congresului de Pace de la Paris. 30 martie 1856), harta reprezintă județele și localitățile transmise Țării Moldovei conform *Tratatului de Pace de la Paris* (1856) [17]; Nr. 7. *Deutsche Kolonisation im Osten. II. Auf Slavischem Boden (Colonizarea germană în Est. II. Pe pământurile slave)* [18].

Sursele cartografice publicate în sec. XIX – începutul sec. XX în Imperiul Rus și în alte țări reflectă viziunea cartografilor contemporani asupra evenimentelor timpului.

Încercări de cartografiere a Basarabiei în perioada sovietică. Comunitatea științifică din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească cunoaște câteva încercări de elaborare a unor atlase referitoare la istoria Moldovei în general, care includeau și perioada

afării Basarabiei în componența Imperiului Rus. Astfel, în anii 1960–1961, o echipă de cercetători din cadrul Academiei de Științe a RSSM, Secția Etnografie și Studiul Artelor, în frunte cu N. Mohov, s-a ocupat de elaborarea unui atlas istoric [19, d.2. f.1-32], care însă n-a văzut lumina tiparului. În anii '70–'80 ai sec. al XX-lea o altă echipă, formată din cercetătorii Secției Etnografie și Studiul Artelor a Academiei de Științe a RSSM, în colaborare cu cei ai Institutului de Etnografie „N.N. Miklukho-Maklay” al Academiei de Științe a URSS, printre care se numărau V. Zelenciuc, L. Markova, M. Marunevici, M. Ya. Salmanovich, S.S. Tatarenko, N. Demcenko ș.a, au lucrat la elaborarea unui atlas cu titlul *Atlasul istorico-etnografic al culturii materiale a popoarelor care locuiesc în Moldova* [19, d.21. f.1-50; 20]. Prima ediție a atlasului, pentru care deja parțial fusese selectat materialul, urma să fie dedicată locuințelor tradiționale ale etniilor din Moldova în perioada mijl. sec. XIX – anii '50–'70 ai sec. XX. [19, d.21. f.1-50; 20].

Însă aceste lucrări nu s-au încununat de succes, până în 2017 nefiind publicat vreun atlas cu caracter istoric sau etnografic al regiunii Basarabia. Acest fapt ne-a determinat să recurgem la elaborarea hărților referitoare la istoria Basarabiei în anii 1812–1918.

Contribuția autorilor. Rezultatul muncii autorilor pe parcursul câtorva ani s-a materializat prin editarea, în anul 2017, a lucrării *Atlasul etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918)*⁷, care elucidează cartografic și sub aspect etnoistoric evoluția Basarabiei sub ocupația țaristă și în timpul Republicii Democratice Moldovenești. Atlasul conține 37 de hărți elaborate de către autori și 13 hărți reproduse după originalele de epocă [1, pp.131-143]. Hărțile sunt completate cu tabele, diagrame și imagini de epocă care reflectă ocupația, modul de trai, economia, numeroase aspecte ale vieții spirituale, în general realitățile social-economice, politice și culturale.

Evoluția organizării politice și administrativ-teritoriale a Basarabiei (1812–1918) a fost prezentată în 17 hărți [1, pp. 29-60]: Țara Moldovei (1806–1812); Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei

⁷Adrian Dolghi, Alina Felea. *Atlasul etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918)*. Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural. Chișinău: Bons Offices, 2017. Atlasul conține: Cuvânt înainte, Argument; șase compartimente de bază (I. Basarabia în contextul evenimentelor politico-militare; II. Evoluția organizării politice și administrativ-teritoriale a Basarabiei (1812-1918); III. Populația Basarabiei (componența etnică, modul de viață, structura socială); IV. Viața social-economică în Basarabia; V. Confeșiunile religioase și societatea basarabeană; VI. Basarabia în hărțile din secolul al XIX-lea (hărți reproduse)) și Indice [1].

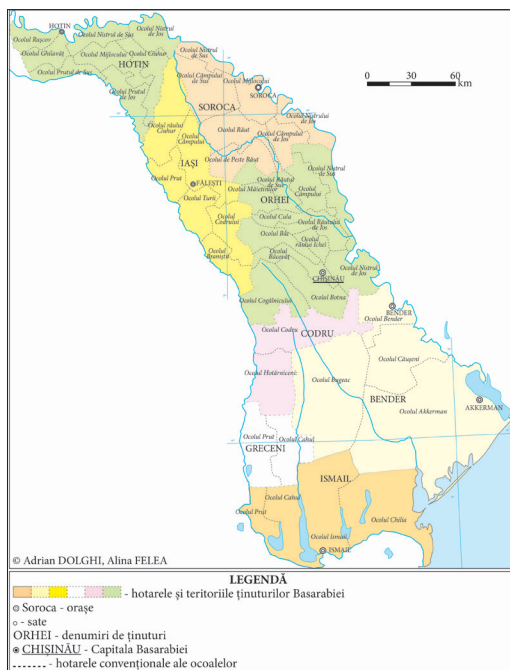

Figura 2. Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei (august 1816–1818) [1, p. 35]

1812–1816; Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei (august 1816–1818), (figura 2); Ținutul Hotin. Catagrafia din 1817; Ținutul Iași, Catagrafia din 1817; Ținutul Soroca, Catagrafia din 1817; Ținutul Orhei, Catagrafia din 1817; Ținutul Codru, Catagrafia din 1817; Ținutul Greceni, Catagrafia din 1817; Ținutul Bender, Catagrafia din 1817; Ținutul Ismail, Catagrafia din 1817; Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei (1818–1829); Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei (1830–1835); Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei (1836–1856) (figura 3); Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei (1857–1877); Organizarea administrativ-teritorială a guberniei Basarabia

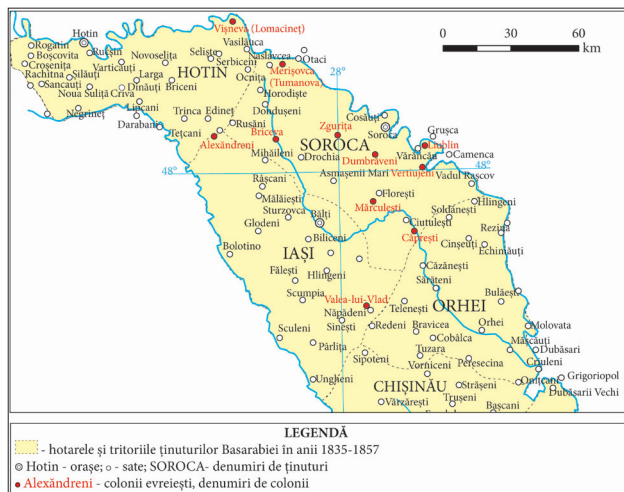

Figura 4. Coloniile evreiești din Basarabia (mijl. anilor '30 ai sec. al XIX-lea – anul 1850) [1, p. 70]

Figura 3. Organizarea administrativ-teritorială a Basarabiei (1836–1856) [1, p. 55]

(1878–1917); Organizarea administrativ-teritorială a Republicii Democratice Moldovenești (2 decembrie 1917–27 martie 1918).

Populația Basarabiei sub aspect etnic este reprezentată în opt hărți [1, pp. 61-92]: Așezările coloniștilor transdanubieni în prima jumătate a sec. XIX; Așezările coloniștilor transdanubieni și germani la 1833; Coloniile germane din sudul Basarabiei (câtre anul 1865); Coloniile evreiești din Basarabia (mijl. anilor '30 ai sec.

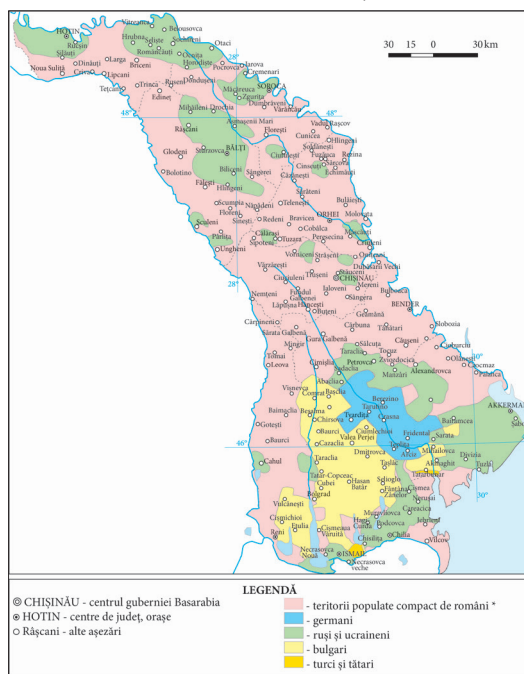

Figura 5. Harta etnică a Basarabiei (1875–1876) [1, p. 77]. De remarcat că la acel moment sudul Basarabiei se afla în componența României [1, p. 19, 21]

XIX–1850) (figura 4); Așezările căzăcești din sudul Basarabiei (1858); Harta etnică a Basarabiei în anul 1857; Harta etnică a Basarabiei (1875–1876) (figura 5); Harta etnică a guberniei Basarabia (sf. sec. XIX – înc. sec. XX).

Un loc aparte îl ocupă reprezentarea cartografică a procesului de colonizare a Basarabiei, care a influențat esențial componența etnică și cea religioasă a populației. Cartografic este prezentată amplasarea așezărilor coloniștilor transdanubieni, germani, a stanițelor căzăcești, a coloniilor evreiești (figura 4). Hărțile etnice generalizatoare (figura 5), alcătuite în baza surselor epocii și ale celor istoriografice, completează problema evoluției demografice a regiunii.

La baza elaborării hărților s-au aflat documentele oficiale, recensămintele, datele statistice elaborate la ordinul administrației imperiale ruse, publicate în culegerile de documente și sursele istoriografice⁸.

Hărțile elucidează locul Basarabiei în contextul evenimentelor politico-militare și relațiilor internaționale din sud-estul Europei, pentru o mai adecvată apreciere a impactului acestor evenimente asupra istoriei ulterioare a Basarabiei, în special desfășurarea conflictelor militare din sud-estul Europei, în contextul crizei orientale, în urma cărora au avut loc anumite schimbări de hotare, reorganizări administrativ-teritoriale în Basarabia etc. Un loc aparte îl ocupă reprezentarea cartografică a procesului de colonizare a Basarabiei, care a influențat esențial compoziția etnică și cea religioasă a populației și evoluția demografică a regiunii. Importanța practică și științifică a hărților constă în faptul că ele vor constitui o bază pentru cercetările ulterioare, pot fi utilizate atât pentru alcătuirea programelor universitare, a lucrărilor didactice, manualelor de istorie, elaborarea studiilor, cât și în procesul de predare-învățare la diferite trepte.

BIBLIOGRAFIE

1. Dolghi A., Felea A. Atlas etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918). Chișinău: S. n., 2017.
2. Instituțiile administrative locale în Basarabia (1812–1828). Documente și materiale. Chișinău: Pontos, pp. 6-8.
3. Argint L. Sistemul administrativ al Basarabiei în perioada autonomiei 1812–1828, în istoriografie. Teză de doctor în științe istorice. Chișinău, 2009.
4. Cornea S. Organizarea administrativă a Basarabiei (1812–1917). Cahul: Tipogr. US „B. P. Hajdeu”, 2003.
5. Пядышев В.П. Географический атлас Российской Импе-

рии, царства Польского и Великого Княжества Финляндского. 1820-1827. СПб, 1927. 64 с.

6. Карта Молдавии, Валахии и Бессарабии. În: Яковенко Игнатий Павлович. Нынѣшнее состояніе турецкихъ княжествъ Молдавіи и Валахії и Россійской Бессарабской области. СПб.: Тип. А. Смирдина, 1828. (Приложение).

7. Карты губерний подведомственных Управлению Первого департамента Государственных Имуществ с приложением кратких статистических ведомостей. Атлас Грибовского рукописный. 1843 год.

8. Этнографическая карта Европейской России, составленная по материалам академика Петра Кеппена. Санкт-Петербург, 1857.

9. Яцунский В.К. Биография Кеппена Петра Ивановича. În: Отечественные экономико-географы XVIII–XX вв. / Под ред. Н.Н. Баранского, Н.П. Никитина, Ю.Г. Саушкина. М., 1957.

10. Зуев Н. Подробный атлас Российской Империи. Издательство: Типография И.И. Глазунова и Комп. (СПб) год: 1860.

11. Карта земель Новороссийского казачьего войска в 1858 году. În: Атлас земель иррегулярных войск 1858 года. Спб. 1858, лист 7.

12. Карта Бессарабской губернии. [1883 г.]. Карта с указанием уездов Бессарабской губернии. Типография Бессарабского Губернского Правления, 1883.

13. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XPa. 1894.

14. Риттих А. Этнографическая карта Европейской России 1875 года. Санкт-Петербург: Картографическое заведение Алексея Ильина, 1875.

15. Берг Л. С. Население Бессарабии . Этнографический состав и численность. (С 10-верстной этнографической картой). Петроград, 1923.

16. Russland. Gouv: 30. Kherson. 33. Bessarabien. (to accompany). In. Schlieben, Wilhelm Ernst August. Atlas von Europa nebst den Kolonien: Dreizehnte Lieferung. Leipzig bei Georg Joachim Goschen, 1829. David Rumsey Historical Map Collection pe <http://www.davidrumsey.com>

17. Gez. von F. v. Stuelpnagel. Gotha, Justus Perthes. Die Russisch-Tuerkische Grenze an den Donau-Muendungen, nach den Bestimmungen des Friedens-Congresses von Paris. 30 Maerz 1856.

18. Deutsche Kolonisation im Osten. II. Auf Slavischem Boden. În: Deutscher Colonial-Atlas. 30 Karten mit 300 Nebenkarten, entworfen, bearbeitet und herausgegeben von Paul Langhans. Gotha: Justus Perthus. 1897.

19. Arhiva Științifică a Academiei de Științe a Moldovei (AȘ AȘM). Fondul Secției de Etnografie și Studiu al Artelor, inv.2. d.2. f.1-32; d.21. f.1-50.

20. Думиника И. Историко-этнографический атлас Молдовы (Об одном несостоявшемся академическом проекте). În: „Patrimoniul etnologic: concepte, tendințe și abordări”. Conferință științifică internațională (2017, Chișinău). Programul și tezele comunicărilor, 23-24 mai 2017 / com. șt.: V. Ghilaș (președinte) [et al.]. Chișinău: S. n., 2017, pp. 52-53.

⁸ A se vedea *Atlas etnoistoric ilustrat al Basarabiei (1812–1918)* [5].